

POSUDEK MAGISTERSKÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Posudek oponenta

Autor práce:	Bc. Tereza Gardianová
Název práce:	Sociální izolace a osamělost vysokoškolských studentek v době pandemie COVID-19
Autor posudku:	Marek Skovajsa
Návrh klasifikace práce:	<i>velmi dobře</i>

Základní charakteristika práce.

Diplomová práce (dále DP) se věnuje faktorům posilujícím nebo naopak oslabujícím výskyt osamělosti u českých vysokoškolských studentek v době sociální izolace vynucené vládními opatřeními proti šíření pandemie koronaviru COVID-19. Zabývá se také strategiemi, s jejichž pomocí studentky osamělost zvládaly (coping), a rozdíly ve využívání těchto strategií v závislosti na tom, v jak dlouhém časovém období se studentky s osamělostí musely potýkat. DP je založena na původním kvalitativním empirickém výzkumu a ve shodě s tím má členění běžné u empirických prací.

KONCEPČNÍ STRÁNKA PRÁCE

Má práce jasně formulovaný záměr, cíl, výzkumnou otázku a odpovídají jim závěry?

V DP je jasně vyložené její téma, ale méně jasně její cíl. Ten je určen následovně: „Hlavním cílem diplomové práce je zkoumání subjektivně prožívané osamělosti vysokoškolských studentek v době pandemie onemocnění COVID-19.“ (s. 10) Z této formulace je zřejmé, co je tématem práce, ale už méně, co je jejím cílem.

Výzkumné otázky jsou uvedeny hned v úvodu (s. 11), tedy ještě před shrnutím literatury a teorií. Proto působí poněkud teoreticky nemotivovaně. Jinak ale jsou výzkumné otázky srozumitelné, alespoň hlavní otázky. Podotázky 1a a 2a, týkající se sociálního původu faktorů osamělosti a strategií jejího zvládnutí, by potřebovaly předchozí objasnění v teoretickém výkladu odlišujícím např. individuální či osobnostní původ od původu sociálního.

Na obě hlavní otázky dává odpovědi část Diskuse. U podotázek týkajících se sociálního původu je to méně zřejmé. Naopak zase podotázka 2b, zaměřená na rozdíly ve strategiích copingu mezi studentkami s vysokým a nízkým stupněm osamělosti, je v diskusi zodpovězena explicitně.

Má práce adekvátně stanovenou a jasně vyloženou metodu a postup řešení?

Metoda práce je popsána jako kombinovaná (s. 35). Výzkum zahrnuje kvantitativní online dotazníkovou část (UCLA škála osamělosti a další nástroje), kterou zřejmě autorka provedla společně s jednou studentkou bakalářského studia, jež na základě získaných dat zpracovává bakalářskou práci. Druhou, kvalitativní část výzkumu představuje devět polostrukturovaných rozhovorů s respondentkami, které byly získány prostřednictvím online dotazníků. Tuto část pravděpodobně provedla pouze autorka DP. Analýza a diskuse výsledků v DP vychází výhradně z kvalitativních rozhovorů. Informace o kvantitativním dotazníkovém šetření obsažené v části 4. Metodologie a v Příloze č. 1 tak sice přinášejí širší kontext užitečný pro porozumění celkovému

postupu výzkumných prací a výběru respondentek pro kvalitativní část, ale jsou tak trochu navíc.

Jsou jednotlivé části práce (zejm. teoretická a empirická) vyvážené a vhodně propojené, vytváří text konzistentní celek?

Teoretická, respektive přehledová a empirická část spolu souvisejí, návaznost přehledu literatury a analýzy je zřetelná. Výjimkou je ne zcela dobře vysvětlené začlenění kvantitativní fáze výzkumu do celku práce, které již bylo okomentováno v předchozí části.

Jsou argumentace a text práce vystavěny logicky, jasně, srozumitelně? Má práce přehlednou strukturu?

Argumentace a postup výkladu odpovídají úrovni očekávané u DP (k souvisejícím problémům viz následující část posudku). Některá tvrzení se v práci opakují vícekrát (např. informace, že muži jsou méně ochotní přiznat, že se cítí osaměle, se v textu objevuje třikrát). Struktura práce je přehledná.

OBSAH PRÁCE

Hodnocení kvality teoretické části práce (relevance k tématu a záměru práce, šíře a hloubka, vhléd autora do problematiky, samostatnost, originalita zpracování,...).

Teoretický rámec práce je zpracován přehledně co do uspořádání výkladu, ale občas není úplně jasný co do pojmové konzistence a přesnosti vyjadřování. Pojmy samota, osamělost a osamocení se v sémantice běžné češtiny překrývají až téměř na úroveň synonymie, nicméně autorka se snaží je používat jako technické termíny se specifickými významy. To se jí většinou daří, i když zrovna při určování základních rysů osamělosti se nejspíš dopouští záměny, když uvádí: „samota je nepříjemná a skličující“ (s. 12) Důležitou částí teoretického výkladu je oddíl 1.1, v němž autorka zavádí některé typologie osamělosti a výčty jejích dimenzí, s nimiž skutečně dále pracuje v empirické části (většinou: k typům osamělosti podle Bruna se vrací jen výjimečně).

Naopak v empirické části DP téměř nevyužitý, i když potenciálně neméně důležitý je přehled teoretických přístupů k osamělosti (část 1.2). V případě kognitivního přístupu chybí odkaz na odpovídající základní literaturu. Tento přehled přejímá rozdělení teoretických směrů ze starší kapitoly Perlman - Peplau (1982), které jsou pro způsob analýzy provedený v DP poměrně málo relevantní, a proto nepřekvapuje, že empirická část není ukotvena v žádném z nich. Pro podchycení faktorů ovlivňujících míru osamělosti, včetně faktorů sociálních a kulturních, by mohly být užitečnější teoretické úvahy, které jsou obsažené např. v článku de Jong Gierveld, Jenny – Clemens Tesch-Römer. 2012. "Loneliness in old age in Eastern and Western European societies: Theoretical perspectives." *European Journal of Ageing* 9 (4): 285-295.

Následující teoretická kapitola 2 se od definic a obecných teoretických přístupů přesouvá k substantivním teoriím vysvětlujícím vznik osamělosti a podává na základě literatury přehled hlavních faktorů podporujících nebo inhibujících osamělost. Podobně nabízí kapitola 3 přehled literatury věnované strategiím zvládnání osamělosti. Obě kapitoly dokládají, že autorka prostudovala velké množství odborné literatury a je schopná přečtené uvést do logicky uspořádané formy.

Určitým nedostatkem těchto částí stejně jako části Diskuse je nepřehlednost, která se projevuje tím, že jsou vedle sebe kladeny obtížně slučitelné nebo přímo protikladné teoretické propozice.

Například: přechod studentů z domova na vysokou školu zvyšuje osamělost, protože přicházejí o rodinné zázemí (s. 24), a naproti tomu: studentům 1. ročníku ublížil nucený návrat z vysoké školy domů, protože ztratili možnost vést nezávislý studentský život (s. 26). Tyto dva opačné procesy tedy mají podobné negativní následky. Je jistě možné, že různé kauzální síly způsobují následky, které se mohou shodovat, navzájem se podporovat, nebo naopak působit jeden proti druhému. Nedostatečně reflektované kladení různých vysvětlení vedle sebe však způsobuje, že je text místy obtížně srozumitelný. To se týká v ještě větší míře shrnujících odstavců na konci některých podkapitol, které podávají různá protichůdná zjištění ve velmi zhuštěné formě.

Jako konstatování spíše než jako výtku je třeba dodat, že DP přes určité náznaky snahy rozvíjet i sociologické pojetí osamělosti lépe zapadá do oboru sociální psychologie. Těch nemnoho citovaných sociologických studií (Bauman 2020 nebo Slater 1970) není nijak využito. Bylo by na místě se alespoň zamyslet nad možnostmi důkladnějšího využití této literatury a přirozeně i dalších představitelů sociologického přístupu, stručně načrtnutého v části 1.2. Sociologické téma sociodemografických faktorů ovlivňujících osamělost studentek a jejich schopnost použít proti osamělosti účinných strategií zvládnání je zahrnuto v kvantitativní části výzkumu, ta však není vlastním předmětem této DP.

Hodnocení kvality empirické části práce (adekvátnost použitých metod a postupů vzhledem k cíli práce, správnost aplikace metod a postupů, prezentace a interpretace výsledků,...).

Jedinými výsledky kvantitativního šetření uvedenými v DP je graf rozdělení míry osamělosti mezi studenty (Graf 1, s. 37) a výsledky analýzy rozptylu pro osamělost osob s partnerem/bez partnera (s. 38). Pro vlastní výzkum představený v této DP tyto výsledky nemají velký význam, slouží jen jako pomocný materiál pro kroky vedoucí k výběru respondentek pro rozhovory.

Výběr respondentek je popsán vcelku podrobně. Účelový výběr se na základě literatury opíral o tři kritéria: ženy-studentky, bez partnerského vztahu a s vysokou či nízkou mírou osamělosti (určeno podle \pm SD). Není ale jasné, jestli se již po aplikaci těchto kritérií na podsoubor 285 respondentů dotazníkového šetření, kteří souhlasili se zařazením do kvalitativní části studie, dospělo ke konečnému počtu respondentek $N = 9$. Nebo zda se aplikovala ještě dodatečná další kritéria (např. zastoupení různých VŠ), případně svou roli sehrály vnější faktory (např. časová nedostupnost některé vybrané respondentky pro rozhovor). Je překvapivé, že k saturaci vzorku došlo po provedení rozhovorů s devíti respondentkami, rozdělenými na čtyři s nízkým skórem osamělosti a pět s vysokým skórem osamělosti. Znamená to, že variaci všech podstatných faktorů osamělosti lze zachytit na pouhých čtyřech nebo pěti případech?

U interpretace dat z rozhovorů by neměl být pominut vliv autoselekce při výběru respondentek pro kvalitativní část. Souhlas s účastí v kvalitativní části mohli častěji dávat jedinci, kteří z různých důvodů vyhledávají možnosti hovořit o svém psychickém stavu s profesionály nebo prakticky s kýmkoli.

Pro analýzu rozhovorů byla použita metoda tematické analýzy, přesněji poddruh teoretické tematické analýzy. Empirický materiál je přehledně tematicky utříděn, ale doporučení z článku Braun – Clarke (2006: 96) jsou naplněna jen částečně. Např. ta týkající se reflexe předpokladů tematické analýzy a aktivní role autorky ve výzkumném procesu. Souvisí s tím také otázka reliability kódování, a jak se autorka snažila ji zajistit.

Jedním z výsledků analýzy dat je nová typologie osamělosti (s. 59). Její novost spočívá v rozšíření některých jednoduchých typologií o další kategorie a propojení různých typologií do většího celku. Typologie je představena jako výsledek tematické analýzy rozhovorů, to ale platí jen zčásti, z velké části je převzatá ze starší literatury. Tři základní hlediska pro typologii osamělosti (subjektivní hodnocení, typ sociálního deficitu, trvání) jsou uvedena už v teoretickém přehledu s odkazem na kapitolu Perlman – Peplau (1982) (s. 13). Podobné samozřejmě platí i pro různé starší typologie, které autorka ve svém schématu rozšiřuje nebo reviduje (např. v typologii podle Younga (1982) (s. 14) přechodnou osamělost nahradila proměnlivou osamělostí, která ale není jejím ekvivalentem).

Jinou nejasnost představuje fakt, že kategorie „příčiny a původ vzniku osamělosti“ je ve stromové struktuře typologie uvedena jako větev negativního subjektivního hodnocení. To se nejeví jako vhodné systematické řešení otázky příčin osamělosti. Asi by bylo potřeba odlišovat typy osamělosti od typů příčin osamělosti a od typů trajektorií osamělosti (kategorie „proměnlivá“ se svými podkategoriemi v obr. 1).

Autorka mj. tvrdí, že „[d]oposud žádná typologie nepřikládala důležitost prostoru a prostředí, ve kterém se člověk nachází“ (s. 61). Takové obecné tvrzení se dá zpochybnit poukazem na už citovaný článek de Jong – Tesch-Römer (2012), který věnuje pozornost i prostředí jako faktorů osamělosti.

Poslední poznámkou k typologii osamělosti je, že není jasné, na jakém metodologickém základě stojí. Výhodou tematické analýzy je její flexibilita, nevýhodou pak, že na rozdíl např. od zakotvené teorie není uzpůsobená pro tvorbu složitějších výkladových schémat.

Trochu lépe mohlo být zdůvodněno použití „metody papír-tužka“ (s. 41) spíše než některého softwaru pro kódování kvalitativních dat.

V DP není podána informace o tom, jak důkladně byla sledována neverbální komunikace respondentek (tam.) a zda některé výstupy z této roviny analýzy vstoupily do interpretace výsledků.

Při rozhovorech nebyly kladeny otázky sugestivní povahy (s. 40). Zdá se však, že otázky uvedené ve scénáři rozhovoru (Příloha č. 2) jsou vychýleny spíše k negativnímu pólu vnímání a hodnocení. Taková je např. otázka č. 2: „Jak vypadal tvůj den, kdy jsi se cítila nejhůře v době pandemie/lockdownu? Jak moc se lišil s (*sic*) normálním dnem, na který jsi byla zvyklá? (porovnání těchto dnů)“. Symetrická otázka, „kdy jsi se cítila nejlépe?“, nebyla položena.

Hodnocení diskuse a závěrů práce (soulad interpretací a závěrů s výsledky empirických analýz, provedení diskuse závěrů, snaha o vysvětlení závěrů a jejich argumentace, zodpovězení výzkumných otázek, naplnění cílů práce).

Diskuse se snaží za využití výsledků analýzy kvalitativních rozhovorů a teoretických poznatků odpovědět na výzkumné otázky. U kvalitativního výzkumu provedeného na malém vzorku respondentek je třeba velké opatrnosti při zobecňování závěrů. Taková zobecnění jsou v diskusi přítomná v hojné míře (např. výklad o dvou dlouhodobě osamělých studentkách a příčinách jejich stavu, s. 66-67) a musí být brána s určitou rezervou, i když se shodují s výsledky publikovanými v literatuře.

S faktem, že odborná literatura našla celou řadu navzájem zdánlivě protichůdných vysvětlení osamělosti, souvisí další nedostatek diskuse, který byl v tomto posudku už jednou zmíněn, a to je její nepřehlednost. Příklad: vyšší míru osamělosti během pandemie covidu pociťují mladí lidé,

kteří mají méně rozvinuté sítě přátel a známých, a tím i nižší sociální podporu. Avšak současně pociťují větší osamělost během covidu lidí, kteří mají velmi široké sítě přátel a známých, ale nemohou se s nimi stýkat (s. 65). Který z těchto protikladných faktorů je silnější? Zde by bylo potřebné příslušné procesy a jejich mechanismy popsat přesněji.

FORMÁLNÍ ASPEKTY PRÁCE

Hodnocení naplnění kritérií odborného textu (rozsah práce (BP 72-126 tis. znaků, DP 108-162 tis. znaků) citační normy, odkazy, popis datových zdrojů, jasnost odlišení myšlenek autora od převzatých, seznam literatury atd.)

DP je dostatečně rozsáhlá. Citování zdrojů a práce s nimi je na velmi dobré úrovni. Jen vzácně se objevují místa, v nichž se text zdá být na citované literatuře zbytečně závislý – např. ve zdůvodnění sociologické relevance tématu na s. 9.

V některých odkazech by bylo vhodné uvést i citovanou stránku.

Knihy Peplau – Perlman (1982) je kolektivní monografie či sborník, jejímiž jsou Peplau a Perlman editory, zatímco autoři se liší kapitola od kapitoly. Nemělo by se tedy odkazovat na Peplau – Perlman (1982), ale na konkrétní kapitoly, včetně kapitoly Perlman – Peplau (1982). Autorka z knihy cituje oběma způsoby, správné je skoro vždy jen citování po kapitolách.

Hodnocení vhodnosti a úplnosti využití informačních zdrojů (literární prameny, databáze, zahraniční literatura, datové zdroje,...)

Seznam literatury je rozsáhlý a obsahuje velký počet zahraničních textů, většinou však spíše z oborů psychologie nebo sociálního zdravotnictví než ze sociologie. Vytěžení citované literatury je často jen minimální. To platí i pro to málo sociologické literatury, která je citována – např. Bauman 2020 nebo Slater 1970.

Ocitována by v práci měla být i existující česká literatura (ač nesociologická), např. článek Tylová, V., Kuželová, H., & Ptáček, R. (2014). „Emoční a sociální osamělost v etiologii a léčbě duševních poruch.“ *Česká a slovenská psychiatrie*, 110(3): 151–157.

Hodnocení jazykové, stylistické a grafické úrovně práce (grafická úprava, členění textu, označení příloh, zpracování tabulek, grafů, schémat atp.)

Jazyková, stylistická a grafická úroveň práce je velmi dobrá. Občas se objevují menší gramatické chyby. Údaje o počtech by se v textu měly psát číslovkami, ne číslicemi.

Je třeba se zamyslet nad vhodným způsobem integrace anglických slov do češtiny. „Copingové strategie osamělosti“ je nesprávná formulace, i když srozumitelná. Jedním řešením by bylo trochu častěji používat český termín „zvládnání“.

Překlad „provision“ podle Weisse jako „provize“ je příliš doslovný, vhodnější jsou třeba termíny „zajištění“, „přínosy“ nebo „benefity“.

Další poznámky

-

Celkové hodnocení práce

DP přináší na základě původního kvalitativního výzkumu náhled do důležitého tématu osamělosti, a šířeji tedy i celkového psychického stavu, studentek vysokých škol během pandemie covid-19. Práce je po konceptuální a metodologické stránce zpracovaná na velmi dobré úrovni, i když s dílčími nedostatky.

Otázky a náměty k obhajobě

1. Dají se z analýzy kvalitativních rozhovorů vyvodit nějaké poznatky ohledně sociálních (sociodemografických) faktorů ovlivňujících a) míru a délku trvání osamělosti studentek; b) povahu a úspěšnost strategií zvládnutí, které proti osamělosti použily?
2. Zdá se, že některá témata zjištěná při empirické analýze rozhovorů mohou pocházet spíše z dat než z teorií – např. témata „jídlo“, „problematika spánku“, „návykové látky“, „selektování médií“. Používala tedy autorka teoretickou, nebo induktivní tematickou analýzu, nebo oba dva druhy tematické analýzy zároveň (viz Braun – Clarke 2006: 83-84)?

Datum: 31. 5. 2022

Podpis: